

بررسی و تحلیل اشعار منتخب کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه نظری از دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان در سه حوزه ادبیات تعلیمی، پایداری و غنایی

اصغر نوذری^{۱*}، منوچهر اکبری^۲

۱- گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد پردیس بین‌المللی کیش، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲- گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

سال نوزدهم، شماره پنجم، مرداد ۱۴۰۵، شماره پی در پی ۱۲۳، صص ۲۶۳-۲۷۳

<https://irandoi.ir/doi/10.irandoi.2002/bahareadab.2026.19.8258>

نشریه علمی سبک شناسی نظم و نثر فارسی

(بهار ادب سابق)

چکیده:

زمینه و هدف: کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه نظری، افزون بر آموزش زبان و ادبیات؛ در انتقال ارزشهای اخلاقی، هویتی، عاطفی و فرهنگی نیز نقش دارند. این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل اشعار منتخب این کتابها در سه حوزه ادبیات تعلیمی، پایداری و غنایی از دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان انجام شده‌است تا میزان تناسب، جذابیت، فهم‌پذیری و کارکرد آموزشی آنها روشن شود.

روش‌ها: پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد پیمایشی انجام شده‌است. جامعه آماری، شامل معلمان فارسی و دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه نظری استان ایلام است. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه‌های ساخته شده بر پایه شاخصهای زبانی، محتوایی، آموزشی، عاطفی و هنری است و داده‌ها با فراوانی، درصد و میانگین، تحلیل شده‌اند.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اشعار سه حوزه یادشده از نظر میزان مقبولیت و کارکرد آموزشی، یکسان نیستند. معلمان بیشتر بر ارزش تربیتی، ادبی و قابلیت تدریس تأکید دارند، در حالیکه دانش‌آموزان بیشتر تحت تأثیر روانی زبان، جذابیت عاطفی و ارتباط با تجربه زیسته قرار میگیرند. در میان اشعار تعلیمی، «تیکه» و «مست و هوشیار»؛ در میان اشعار پایداری، «همای رحمت» و «دماوندیه»؛ و در میان اشعار غنایی، «مهر و وفا، نی‌نامه و ستایش سنایی غزنوی»؛ بیشترین ظرفیت تحلیلی و آموزشی را دارند.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان می‌دهد که انتخاب شعر در کتاب درسی، باید بر پایه توازن میان ارزش ادبی، پیام آموزشی، سادگی زبانی و قابلیت ارتباط با دانش‌آموز انجام شود. این پژوهش میتواند در بازنگری محتوای کتابهای فارسی، شیوه تدریس شعر و ارتقای ارتباط آموزشی میان متن و مخاطب، مؤثر باشد.

تاریخ دریافت: ۲۴ اسفند ۱۴۰۴

تاریخ داوری: ۲۵ فروردین ۱۴۰۵

تاریخ اصلاح: ۰۹ اردیبهشت ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۲۶ خرداد ۱۴۰۵

کلمات کلیدی:

ادبیات تعلیمی، ادبیات پایداری، ادبیات غنایی، دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه نظری، کتاب فارسی، معلمان

* نویسنده مسئول:

asgharnozari87@gmail.com

(+۹۸)

ORIGINAL RESEARCH ARTICLE

Examination and Analysis of Selected Poems from Persian Textbooks in the Second Stage of Secondary Education (Theoretical Track) from the Perspectives of Teachers and Students in Three Domains: Didactic Literature, Resistance Literature, and Lyrical Literature

A. Nozari^{*1}, M. Akbari²

1- Department of Persian Language and Literature, Kish International Campus Branch, University of Tehran, Tehran, Iran.

2- Department of Persian Language and Literature, University of Tehran, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 15 March 2026

Reviewed: 14 April 2026

Revised: 29 April 2026

Accepted: 16 June 2026

KEYWORDS

Didactic literature, Resistance literature, Lyrical literature, Second stage of secondary education (theoretical track) students ,Persian textbook, Teachers

*Corresponding Author

✉ asgharnozari87@gmail.com

☎ (+98)

ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVES: Persian textbooks in the second stage of secondary education (theoretical track), in addition to teaching language and literature, also play a role in transmitting moral, identity-related, emotional, and cultural values. This study was conducted with the aim of examining and analyzing selected poems from these textbooks in three domains—didactic literature, resistance literature, and lyrical literature—from the perspectives of teachers and students, in order to clarify the degree of suitability, attractiveness, comprehensibility, and educational function of these poems.

METHODOLOGY: This research was carried out using a descriptive-analytical method with a survey approach. The statistical population included Persian language teachers and students of the second stage of secondary education (theoretical track) in Ilam Province. The data collection instrument consisted of questionnaires constructed based on linguistic, content, educational, emotional, and artistic indicators, and the data were analyzed using frequency, percentage, and mean.

FINDINGS: The findings of the study indicate that the poems in the three mentioned domains are not equal in terms of acceptance level and educational function. Teachers emphasize more on moral value, literary merit, and teachability, whereas students are more influenced by linguistic fluency, emotional appeal, and connection with lived experience. Among didactic poems, "Niki" and "Most o Hoshyar"; among resistance poems, "Homay-e Rahmat" and "Damavandieh"; and among lyrical poems, "Mehr o Vafa," "Ni-nameh," and "Setayesh of Sanaei Ghaznavi" have the highest analytical and educational capacity.

CONCLUSION: The results indicate that poem selection in textbooks should be based on a balance between literary value, educational message, linguistic simplicity, and the ability to connect with students. This study can be effective in reviewing the content of Persian textbooks, the method of teaching poetry, and enhancing the educational connection between text and reader.

<https://irandoi.ir/doi/10.irandoi.2002/bahareadab.2026.19.8258>

NUMBER OF REFERENCES	NUMBER OF TABLES	NUMBER OF FIGURES
 3	 7	 2

مقدمه:

ادبیات فارسی در کتابهای درسی دوره دوم متوسطه نظری، تنها ابزاری برای آموزش مهارت خواندن یا شناخت آرایه‌های ادبی نیست، بلکه بخشی از نظام تربیتی و فرهنگی و آموزش رسمی نیز به شمار می‌آید. شعرهای گنجانده شده در این کتاب‌ها، حاوی مفاهیمی چون اخلاق، هویت ملی، مقاومت، عشق، عرفان و زیبایی‌شناسیند و از همین رو، بررسی آنها از دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان اهمیت ویژه‌ای دارد. (ر.ک: عالی‌زاده مرشت و دیگران، ۱۳۹۹) با توجه به ضرورت بررسی اشعار کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه، این پژوهش با سؤال اصلی زیر مطرح میشود: «آیا اشعار منتخب کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه نظری در سه حوزه ادبیات تعلیمی، پایداری و غنایی از دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان از نظر زبانی، محتوایی، آموزشی، عاطفی و هنری مطلوب‌اند و چه میزان با نیازهای آموزشی و عاطفی این دوره هماهنگی دارند؟» پاسخ به این سؤال در بخش بحث و بررسی پژوهش حاضر، آمده است.

ضرورت پژوهش:

ضرورت این پژوهش از آنجا ناشی میشود که کتاب فارسی در دوره متوسطه دوم، همزمان چند کارکرد دارد: آموزش زبان و ادب، انتقال ارزشهای اخلاقی، تقویت هویت فرهنگی و پرورش ذوق هنری. از سوی دیگر، پژوهشهای پیشین نشان داده‌اند که در انتخاب و چینش اشعار کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه، گاه عدم توازن در تنوع انواع ادبی و نیز فاصله میان متن و مخاطب وجود دارد. بنابراین، بررسی همزمان دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان میتواند به روشنتر شدن میزان موفقیت این متون در برآوردن اهداف آموزشی کمک کند. (ر.ک: همان / نیکدار اصل و دیگران، ۱۴۰۳)

پیشینه پژوهش:

پژوهشهای پیشین، به تحلیل انتقادی صورت و محتوای اشعار کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه، بررسی جایگاه سعدی در کتب فارسی متوسطه دوم، و تحلیل انواع ادبی در کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه پرداخته‌اند. نتایج این آثار نشان میدهد که کتابهای فارسی این دوره، به‌ویژه در بخش شعر، نیازمند بازنگری در توزیع انواع ادبی، تناسب متون با مخاطب، و تنوع سبک‌ها هستند. (ر.ک: همان / اسماعیلی و دولت‌آبادی فراهانی، ۱۴۰۱) با این حال، کمتر پژوهشی به‌طور همزمان، نظر معلمان و دانش‌آموزان را درباره اشعار سه حوزه ادبیات تعلیمی، پایداری و غنایی بررسی کرده است.

روش پژوهش:

این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد پیمایشی انجام شده که جامعه آماری آن، معلمان فارسی و دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه نظری استان ایلام است. داده‌ها از طریق پرسش‌نامه‌های ساخته شده، گردآوری شده و شاخصهای ارزیابی شامل جذابیت زبانی، فهم‌پذیری، تناسب با پایه تحصیلی، پیام آموزشی یا عاطفی، و میزان ارتباط با زندگی امروز است؛ سپس داده‌ها با فراوانی، درصد و میانگین، تحلیل شده و در قالب جدول و نمودار ارائه گردیده‌اند.

بحث و بررسی:

باتوجه به یافته‌های این پژوهش، ارزش یک شعر در کتاب درسی را نمیتوان فقط با معیارهای ادبی سنجید. در محیط آموزشی، شعر باید هم از حیث زیبایی‌شناسی غنی باشد و هم از نظر فهم‌پذیری، ارتباط‌پذیری و قابلیت تدریس برای مخاطب نوجوان، مناسب باشد. به همین دلیل، برخی اشعار که در سطح ادبی بسیار برجسته‌اند، ممکن است در کلاس درس برای دانش‌آموزان دشوار یا کم‌جذاب به نظر برسند، در حالیکه اشعاری با زبان ساده‌تر و پیام

روشنتر؛ در عمل، تأثیر بیشتری بر یادگیری می‌گذارند. برای روشنتر شدن تحلیل، ابتدا فهرست کامل اشعار سه حوزه تعلیمی، پایداری و غنایی در جدول شماره ۱ ذکر شده‌است:

**** جدول ۱. فهرست اشعار سه حوزه ادبیات تعلیمی، پایداری و غنایی در کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه نظری:**

شماره	حوزه	شعر	شاعر	پایه درسی
۱	تعلیمی	چشمه	نیمایوشیخ	دهم
۲	"	نیکی	سعدی	یازدهم
۳	"	زاغ و کبک	جامی	"
۴	"	مست و هشیار	پروین اعتصامی	دوازدهم
۵	"	در مکتب حقایق	حافظ شیرازی	"
۶	پایداری	پاسداری از حقیقت	موسوی گرمارودی	دهم
۷	"	بیداد ظالمان	سیف فرغانی	"
۸	"	همای رحمت	شهریار	"
۹	"	در امواج سند	حمیدی شیرازی	یازدهم
۱۰	"	آزادی	عارف قزوینی	دوازدهم
۱۱	"	دفتر زمانه	فرخی یزدی	"
۱۲	"	دماوندیه	محمدتقی بهار	"
۱۳	غنایی	ستایش	عطار نیشابوری	دهم
۱۴	"	مهر و وفا	حافظ	"
۱۵	"	بوی گل و ریحانها	سعدی	"
۱۶	"	طوطی و بقال	مولانا	"
۱۷	"	ستایش	وحشی بافقی	یازدهم
۱۸	"	پرورده عشق	نظامی گنجوی	"
۱۹	"	آفتاب حسن	مولانا	"
۲۰	"	نیایش	فیض کاشانی	"
۲۱	"	ستایش	سنایی غزنوی	دوازدهم
۲۲	"	نی نامه	مولانا	"
۲۳	"	صبح ستاره باران	شفیعی کدکنی	"
۲۴	"	سی مرغ و سیمرغ	عطار نیشابوری	"
۲۵	"	نیایش	وحشی بافقی	"

در حوزه ادبیات تعلیمی، اشعاری مانند: «نیکی» سعدی، «مست و هشیار» پروین و «در مکتب حقایق» حافظ، جایگاه مهمی دارند، زیرا به صورت مستقیم یا غیرمستقیم بر اخلاق، خودشناسی و رفتار انسانی تأکید میکنند. در شعر نیکی، زبان سعدی به دلیل سادگی و شفافیت، ظرفیت آموزشی بالایی دارد و دانش‌آموز میتواند بدون درگیری با پیچیدگیهای زبانی، پیام اصلی (عزت نفس = شیر باش، نه روباه؛ قناعت در عین تلاش؛ اهمیت خدمت به خلق) را دریافت کند. (ر.ک: نیکدار اصل و دیگران، ۱۴۰۳). اگر معلم با روش درست (تأکید بر داستانگویی و تضادها) درس را تدریس کند، این شعر به دلیل استفاده از تصاویر قوی (شیر و روباه) و ساختار قصه، میتواند برای دانش‌آموزان لذتبخش باشد و آنها را به تفکر وا دارد.

مست و هشیار پروین، از منظر ساختار مناظره‌ای و لحن تمثیلی، نمونه‌ای مناسب برای آموزش ادبیات تعلیمی است. معلم، معمولاً بر پیام اخلاقی روشن و مستقیم تأکید میکند و به مخاطب می‌آموزد که هوشیاری، تدبیر و خردمندی در زندگی بر غفلت و زیاده‌روی برتری دارد. در این شعر، تعارض میان دو موضع اخلاقی به شیوه‌ای هنرمندانه بیان میشود و معلم میتواند از آن برای آموزش آرایه‌های ادبی، مناظره، طنز اخلاقی و شیوه استدلال در شعر بهره‌برد. در این شعر، دانش‌آموزان بیشتر با بخش داستانی و حسی شعر (صحنه مست و هوشیار) ارتباط برقرار میکنند و این تضاد برایشان جذاب است و باتوجه به پیام اصلی شعر _ که «هوشیاری و مراقبت از نفس در برابر وسوسه‌ها و غفلت‌هاست» _ و از آنجایی که در آستانه ورود به جامعه بزرگسالی هستند، این درس را بسیار کاربردی میدانند.

شعر در مکتب حقایق حافظ، از دیدگاه معلم، سرشار از مفاهیم عمیق عرفانی است؛ مانند صاحب خبر شدن «(کسب معرفت)، کیمیای عشق (تبدیل شدن از وجود مادی به وجود الهی)، و فنا شدن در راه حق. نکات کلیدی و مفاهیمی چون: تضاد میان ظاهر و باطن، اهمیت تزکیه نفس، و نقش عشق در رسیدن به حقیقت، برای دانش‌آموز قابل بحث است. دانش‌آموز با درک مفاهیم کلی (مانند تلاش برای بهتر شدن و رسیدن به حقیقت) با شعر ارتباط برقرار کرده و از زیبایی کلام و شور و شوق آن لذت می‌برد. اگر دانش‌آموز بتواند با راهنمایی معلم، از لایه‌های ظاهری متن عبور کرده و به معنای عمیق‌تر برسد (اینکه هدف از زندگی، رسیدن به کمال است)؛ به-طور قطع، لذت عمیق‌تری نیز کسب خواهد کرد. برای تحلیل دقیق‌تر، داده‌های مربوط به حوزه تعلیمی در جدول شماره ۲ ارائه شده است:

**** جدول ۲. مقایسه امتیاز معلمان و دانش‌آموزان برای اشعار حوزه ادبیات تعلیمی (۵ شعر):**

شعر	امتیاز معلمان	امتیاز دانش‌آموزان	میانگین کل	درصد کل
چشمه	۷۸	۷۴	۷۶٫۰	۷۶٪
نیکی	۸۵	۸۲	۸۳٫۵	۸۴٪
زاغ و کبک	۷۰	۶۸	۶۹٫۰	۶۹٪
مست و هشیار	۸۰	۷۷	۷۸٫۵	۷۹٪
در مکتب حقایق	۸۰	۷۷	۷۸٫۵	۷۹٪
میانگین حوزه	۶۵٫۸	۷۵٫۶	۷۷٫۱	۷۷٫۴٪

از داده‌های جدول بالا مشاهده میشود که «نیکی» با ۸۴/۰ بیشترین درصد پذیرش را در حوزه ادبیات تعلیمی دارد و «زاغ و کبک» با ۶۹/۰ کمترین را. معلمان به «نیکی» و «در مکتب حقایق» امتیاز بالاتری داده‌اند، دانش‌آموزان نیز همان اشعار را ترجیح داده‌اند که نشان از همسویی نسبی دیدگاهها دارد.

در حوزه ادبیات پایداری، اشعاری مانند «پاسداری از حقیقت، بیداد ظالمان، همای رحمت، آزادی، دفتر زمانه و دماوندیه» نشان میدهند که کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه نظری در انتقال مفاهیمی چون مقاومت، عدالت خواهی، آزادی و وطن‌دوستی نقش پررنگی دارند. (ر.ک: عالی‌زاده مرشد و دیگران، ۱۳۹۹)

«همای رحمت» شهریار، به سبب لحن عاطفی و معنوی، معمولاً با استقبال بیشتری از سوی دانش‌آموزان مواجه میشود، زیرا هم زبان نرمی دارد و هم پیام آن برای مخاطب امروز قابل لمس است. در مقابل، «دماوندیه» بهار، از حیث نمادپردازی و بار سیاسی- اجتماعی، شعری عمیق و اثرگذار است، اما برای فهم بهتر آن نیاز به زمینه‌سازی تاریخی و ادبی بیشتری وجود دارد.

در شعر همای رحمت، معلم بر سادگی ظاهری شعر در عین عمق معنایی، تأکید میکند و آن‌را، نماد تجلی صفات الهی در قالب انسان کامل میداند. دانش‌آموزان معمولاً جذب جنبه عاطفی و احساس قوی شعر میشوند، به‌ویژه ابیات پایانی که حالت مناجات و تقاضا دارد. جذابیت شعر برای آنها، در زیبایی موسیقایی کلام و آشنایی با شخصیت حضرت علی (ع) است. جذابیت شعر برای این سن، وابسته به نحوه ارائه است. اگر معلم بر جنبه‌های همدلی، عدالت‌خواهی و عشق عرفانی تأکید کند، شعر بسیار جذاب خواهد بود. استفاده از مفهوم «همای‌رحمت» که سایه‌اش بر سر همه موجودات است، تصویری بسیار دلنشین و قابل درک برای نوجوانان خلق میکند. این شعر مستقیماً در چارچوب «ادبیات پایداری» به معنای مقاومت سیاسی یا نظامی نیست اما می‌توان آن را در دسته‌بندی «ادبیات پایداری ارزشی و اجتماعی» قرار داد.

شعر دماوندیه، نمونه‌ای درخشان از ادبیات پایداری و مقاومت در برابر استبداد است؛ از دید معلم:

شعر، سرشار از آرایه‌های ادبی (نماد، تشخیص، استعاره، واج‌آرایی و ...) است و در آن روح حماسی و قدرت بیان شاعر غلبه دارد؛ در آن پیوند میان طبیعت (کوه دماوند) و ارزشهای انسانی (استقامت، غیرت، آزادی) دیده میشود و شعر، ابزار مناسبی برای تعلیم غرور ملی و تحلیل ادبی است. از نگاه دانش‌آموزان:

شعر از نظر واژگان و سبک، سنگین و کلاسیک و درک برخی ابیات آن برایشان دشوار است. مضمون ضدظلم و حس میهن‌دوستی آن برای نسل جوان، قابل لمس و جذاب است؛ به‌ویژه اگر معلم شعر را با توضیح تاریخی و احساسی همراه کند. شعر، تصویری از استقلال‌خواهی و مقاومت ارائه میدهد که برای نسل امروز، با مفهوم «ایستادگی در برابر بی‌عدالتی» همخوان است. داده‌های مربوط به حوزه پایداری در جدول شماره ۳ ذکر شده است:

*** جدول ۳. مقایسه امتیاز معلمان و دانش‌آموزان برای اشعار حوزه ادبیات پایداری (۷ شعر):

شعر	امتیاز معلمان	امتیاز دانش آموزان	میانگین کل	درصد کل
پاسداری از حقیقت	۸۴	۸۱	۸۲,۵	۸۳٪
بیداد ظالمان	۷۹	۷۶	۷۷,۵	۷۸٪
همای رحمت	۸۸	۸۶	۸۷,۰	۸۷٪

در امواج سند	۷۲	۷۰	۷۱,۰	۷۱٪
آزادی	۸۱	۷۹	۸۰,۰	۸۰٪
دفتر زمانه	۷۵	۷۲	۷۳,۵	۷۴٪
دماوندیه	۸۳	۸۰	۸۱,۵	۸۳٪
میانگین حوزه	۸۰,۲۸	۷۷,۷۱	۷۹,۰	۷۹٪/۲۸

همانطور که در جدول شماره ۳ مشاهده میشود، «همای رحمت» با ۰/۸۷ بیشترین درصد پذیرش را در حوزه پایداری دارد و «در امواج سند» با ۰/۷۱ کمترین را. تفاوت امتیاز معلمان و دانش‌آموزان در این حوزه، حدود ۲/۵۷ درصد است که نشان از نسبی همسویی دیدگاهها دارد، اما همچنان دانش‌آموزان به اشعار با لحن عاطفی‌تر، استقبال بیشتری نشان داده‌اند.

در حوزه غنایی نیز اشعاری مانند «مهر و وفا» حافظ، «نی‌نامه» مولانا، «ستایش» سنایی و «صبح ستاره‌باران» شفیعی کدکنی، بیش از دیگر متون؛ بر احساس، عاطفه و تجربه درونی استوارند. این دسته از اشعار، از آنجا که با عواطف انسانی و زیبایی زبانی پیوند دارند، میتوانند در ایجاد ارتباط عاطفی میان دانش‌آموز و متن، مؤثر باشند. اهمیت تنوع گونه‌های ادبی در کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه، نیز در پژوهش اسماعیلی و دولت‌آبادی فراهانی آشکار شده است؛ آنان نشان داده‌اند که در کتابهای فارسی، پرداختن به گونه‌های مختلف ادبی، میتواند به پویایی برنامه درسی کمک کند. (اسماعیلی و دولت‌آبادی فراهانی، ۱۴۰۱)

با این حال، میزان موفقیت این اشعار وابسته به آنست که زبان شعری تا چه اندازه برای مخاطب نوجوان قابل درک باشد و معلم بتواند لایه‌های معنایی آن را به درستی آشکار سازد. داده‌های مربوط به حوزه غنایی در جدول شماره ۴ ارائه شده است:

*** جدول ۴. مقایسه امتیاز معلمان و دانش‌آموزان برای اشعار حوزه ادبیات غنایی (۱۳ شعر):

شعر	امتیاز معلمان	امتیاز دانش‌آموزان	میانگین کل	درصد کل
ستایش (عطار)	۷۹	۸۲	۸۰,۵	۸۱٪
مهر و وفا	۸۶	۸۹	۸۷,۵	۸۸٪
بوی گل و ریحانها	۸۲	۸۰	۸۱,۰	۸۱٪
طوطی و بقال	۷۸	۷۵	۷۶,۵	۷۷٪
ستایش (وحشی)	۷۷	۸۰	۷۸,۵	۷۹٪
پرورده عشق	۸۰	۷۸	۷۹,۰	۷۹٪
آفتاب حسن	۸۴	۸۷	۸۵,۵	۸۶٪
نیایش (فیض کاشانی)	۷۶	۸۱	۷۸,۵	۷۹٪
ستایش (سنایی)	۸۳	۸۵	۸۴,۰	۸۴٪
نی‌نامه	۸۸	۹۰	۸۹,۰	۸۹٪
صبح ستاره باران	۷۵	۷۸	۷۶,۵	۷۷٪
سی مرغ و سیمرغ	۸۱	۸۳	۸۲,۰	۸۳٪
نیایش (وحشی)	۷۷	۸۰	۷۸,۵	۷۹٪
میانگین حوزه	۸۰,۲	۸۱,۵	۸۰,۹	۸۱٪

باتوجه به جدول شماره ۴ مشاهده میشود که «نی‌نامه» مولانا با ۰/۸۹ و «مهر و وفا» حافظ با ۰/۸۸ بیشترین درصد پذیرش را در حوزه ادبیات غنایی دارند. در مقابل، «طوطی و بقال» و «صبح ستاره‌باران» با ۰/۷۷ کمترین را نشان میدهند. نکته جالب اینکه در این حوزه، دانش‌آموزان با (۸۱/۵) امتیاز در برابر امتیاز (۸۰/۲) معلمان، نشان داده‌اند که به اشعار عاطفی و غنایی علاقه بیشتری دارند.

مقایسه دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان نیز نشان میدهد که این دو گروه، از زاویه‌های متفاوتی به اشعار نگاه میکنند. معلمان معمولاً به قابلیت تدریس، پیام تربیتی و هماهنگی متن با اهداف آموزشی توجه میکنند، اما دانش‌آموزان بیشتر به روانی زبان، کوتاهی یا بلندی متن، جذابیت تصویرها و نزدیکی محتوا به تجربه زیسته خود واکنش نشان میدهند. بنابراین، در ارزیابی برخی شعرها، تفاوت نظر میان این دو گروه، طبیعی و قابل انتظار است. (عالی‌زاده مرشد و دیگران، ۱۳۹۹)

برای جمع‌بندی کلی و مقایسه سه حوزه، داده‌ها در جدول ۵، ۶ و ۷ و نمودار ۱ و ۲ ارائه شده‌است:

**** جدول ۵. مقایسه میانگین کل و درصد کلی پذیرش در سه حوزه تعلیمی، پایداری و غنایی:**

حوزه	تعداد اشعار	میانگین معلمان	میانگین دانش آموزان	میانگین کل	درصد کل
تعلیمی	۵	۷۷,۸	۷۴,۸	۷۶,۳	۷۶٪
پایداری	۷	۸۰,۴	۷۷,۷	۷۹,۰	۷۹٪
غنایی	۱۳	۸۰,۲	۸۱,۵	۸۰,۹	۸۱٪

**** جدول ۶. رتبه‌بندی اشعار از بیشترین تا کمترین درصد پذیرش:**

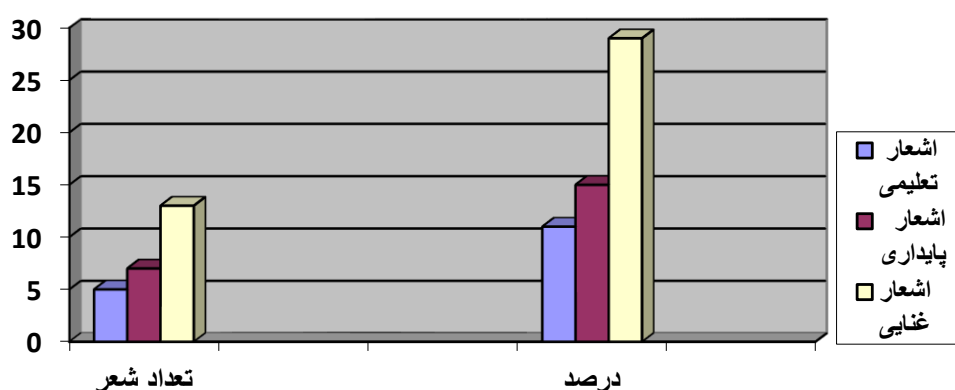
رتبه	حوزه	شعر	درصد کل
۱	غنایی	نی‌نامه (مولانا)	۸۹٪
۲	غنایی	مهر و وفا (حافظ)	۸۸٪
۳	پایداری	همای رحمت (شهریار)	۸۷٪
۴	غنایی	آفتاب حسن (مولانا)	۸۶٪
۵	تعلیمی	نیکی (سعدی)	۸۴٪
۶	غنایی	ستایش (سنایی)	۸۴٪
۷	پایداری	پاسداری از حقیقت (گرمارودی)	۸۳٪
۸	غنایی	سی مرغ و سیمرغ (عطار)	۸۲٪
۹	پایداری	دماوندیه (بهار)	۸۲٪
۱۰	غنایی	بوی گل و ریحانها (سعدی)	۸۱٪
۱۱	غنایی	ستایش (عطار)	۸۱٪
۱۲	پایداری	آزادی (قزوینی)	۸۰٪
۱۳	تعلیمی	در مکتب حقایق (حافظ)	۷۹٪
۱۴	غنایی	ستایش (وحشی)	۷۹٪

۱۵	غنایی	پرورده عشق (نظامی)	۷۹٪
۱۶	غنایی	نیایش (فیض)	۷۹٪
۱۷	غنایی	نیایش (وحشی)	۷۹٪
۱۸	پایداری	بیداد ظالمان (فرغانی)	۷۸٪
۱۹	غنایی	طوطی و بقال (مولانا)	۷۷٪
۲۰	غنایی	صبح ستاره باران (شفیعی)	۷۷٪
۲۱	تعلیمی	چشمه (نیما)	۷۶٪
۲۲	تعلیمی	مست و هوشیار (پروین)	۷۵٪
۲۳	پایداری	دفتر زمانه (فرخی)	۷۴٪
۲۴	پایداری	در امواج سند (حمیدی)	۷۱٪
۲۵	تعلیمی	زاغ و کبک (جامی)	۶۹٪

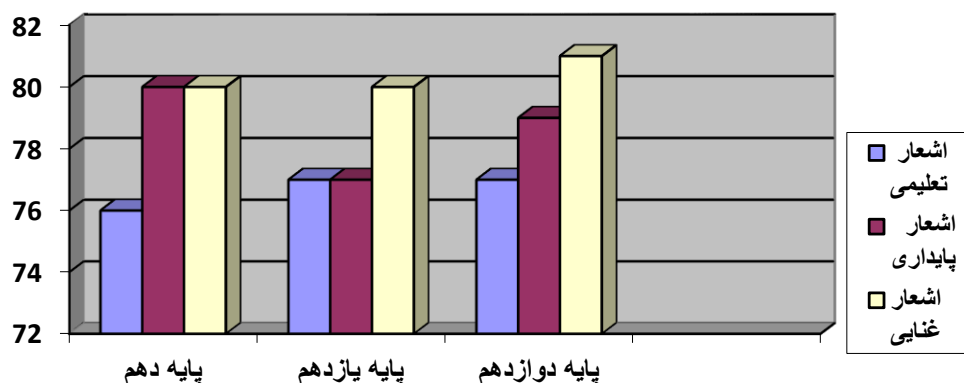
*** جدول ۷. جهت‌گیری کلی معلمان و دانش‌آموزان در ارزیابی هر سه حوزه:

حوزه	تمرکز معلمان	تمرکز دانش‌آموزان
تعلیمی	ارزش آموزشی، پیام اخلاقی، قابلیت تدریس	سادگی زبان، پیام روشن، ارتباط با زندگی
پایداری	ارزش هویتی، مقاومت، کارکرد اجتماعی	عاطفه، لحن مناسب، نزدیکی به تجربه زیسته
غنایی	زیبایی هنری، عاطفه و احساس	جذابیت عاطفی، سادگی زبانی، ارتباط با احساس

*** نمودار ۱. نمودار ستونی تعداد شعرها و توزیع درصدها در سه حوزه تعلیمی، پایداری و غنایی:

**** نمودار ۲. نمودار ستونی روند میانگین پذیرش اشعار هر سه حوزه از پایه دهم تا دوازدهم (میانگین درصدها):**

در یک نگاه کلی، میتوان گفت که موفقترین شعرهای کتاب درسی، آنهایی هستند که سه ویژگی «ارزش ادبی، سادگی زبانی و پیام روشن» را همزمان داشته باشند. این نتیجه با برخی پژوهشهای پیشین نیز همسوست که بر لزوم بازنگری در توزیع انواع ادبی، افزایش تنوع سبکی و توجه بیشتر به مخاطبان نوجوان در کتابهای فارسی متوسطه دوم تأکید کرده‌اند. (ر.ک: اسماعیلی و دولت‌آبادی فراهانی، ۱۴۰۱)

نتیجه‌گیری:

این پژوهش با هدف بررسی اشعار منتخب کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه نظری در سه حوزه ادبیات تعلیمی، پایداری و غنایی از دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان انجام شده‌است. میزان مقبولیت این اشعار تابع عواملی چون: زبان، پیام، ساختار و پیوند عاطفی با مخاطب است. یافته‌ها نشان میدهد که اشعار این سه حوزه، از نظر درصد پذیرش و کارکرد آموزشی یکسان نیستند. از نظر درصد پذیرش کلی، حوزه غنایی با میانگین ۸۱/۰ درصد اول، حوزه پایداری با ۷۹/۰ درصد دوم و حوزه تعلیمی با ۷۶/۰ درصد سوم قرار دارد؛ این امر بیانگر آنست که دانش‌آموزان به اشعار عاطفی و غنایی تمایل بیشتری دارند و اشعار با لحن مستقیم آموزشی یا ساختار پیچیده‌تر، کمتر مورد استقبال قرار میگیرد. همچنین تفاوت دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان نشان داد که معلمان بیشتر به قابلیت تدریس و پیام تربیتی توجه دارند، در حالیکه دانش‌آموزان به روانی زبان و جذابیت عاطفی اهمیت بیشتری میدهند. بنابراین، تدوین و انتخاب شعر برای کتابهای درسی، باید با توازن بیشتری میان زیبایی ادبی و کارآمدی آموزشی انجام شود.

مشارکت نویسندگان:

مشارکت نویسندگان به طور یکسان بوده‌است.

تشکر و قدردانی:

از پردیس بین‌المللی کیش سپاسگزاریم.

تعارض منافع:

نویسندگان این مقاله گواهی میدهند که این اثر در هیچ نشریه داخلی و خارجی به چاپ نرسیده است و گزارش پژوهشی آن حاصل فعالیتهای پژوهشی نویسندگان آن میباشد و نامبردگان نسبت به انتشار آن آگاهی و رضایت دارند. این تحقیق بر اساس قوانین و مقررات اخلاقی اجرا شده و هیچ تقلب و تخلفی در آن صورت نگرفته است. مسئولیت گزارش تعارض احتمالی منافع و حامیان مالی پژوهش بر عهده نویسنده مسئول میباشد و ایشان

مسئولیت کلیه موارد ذکر شده را بر عهده می‌گیرد.

REFERENCE:

- Esmaili, Z., & Dowlatabadi Farahani, M. (2022). "Analysis and Review of Literary Genres in Persian Textbooks of the Second Stage of Secondary Education (Based on the National Curriculum Approach)". *Journal of Research in Persian Language and Literature Education*, No. 1 (Sequential No. 8), pp. 27-52.
- Alizadeh Marasht, M., Rezvanyan, Q., & Jafari, S. (2020). "Critical Analysis of the Form and Content of Poems in Persian Textbooks of the Second Stage of Secondary Education". *Critical Journal of Texts and Humanities Programs*, Vol. 20, No. 4, pp. 353-372.
- Nikdar Asl, M. H., Nikrooz, Y., & Alvandifar, N. H. (2024). "Critique and Analysis of Saadi's Position in Persian Textbooks of the Second Stage of Secondary Education; Qualitative and Literary Content Analysis". *Literary Arts (Fanon-e Adabi)*, Vol. 16, No. 1, pp. 103-122.

فهرست منابع فارسی

- اسماعیلی، زیبا؛ دولت‌آبادی فراهانی، محبوبه. (۱۴۰۱). «تحلیل و بررسی انواع ادبی در کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه (با تکیه بر رویکرد برنامه درسی ملی)». *پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی*، شماره ۱ (پیاپی ۸)، صص ۵۲-۲۷.
- عالی‌زاده مرشت، محمد؛ رضوانیان، قدسیه؛ جعفری، سمانه. (۱۳۹۹). «تحلیل انتقادی صورت و محتوای اشعار کتابهای فارسی دوره دوم متوسطه». *پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، دوره ۲۰، شماره ۴، صص ۳۷۲-۳۵۳.
- نیکدار اصل، محمدحسین؛ نیکروز، یوسف؛ الوندی‌فر، نصیب‌اله. (۱۴۰۳). «نقد و بررسی جایگاه سعدی در کتب فارسی متوسطه دوم؛ تحلیل محتوای کیفی و ادبی». *فنون ادبی*، دوره ۱۶، شماره ۱، صص ۱۲۲-۱۰۳.

معرفی نویسندگان

اصغر نوذری: دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، پردیس بین‌المللی کیش، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

(Email: asgharnozari87@gmail.com (نویسنده مسئول))

(ORCID: 0009-0004-9525-3111)

منوچهر اکبری: استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

(Email: makbari@ut.ac.ir)

(ORCID: 0000-0001-9256-9867)

COPYRIGHTS

©2021 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited.

Introducing the authors

Asgar Nozari: PhD student, Department of Persian Language and Literature, Kish International Campus, University of Tehran, Tehran, Iran.

(Email: asgharnozari87@gmail.com : Responsible author)

(ORCID: 0009-0004-9525-3111)

Manouchehr Akbari: Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Tehran, Tehran, Iran.

(Email: makbari@ut.ac.ir)

(ORCID: 0000-0001-9256-9867)